

STUDIA I RAPORTY IUNG-PIB

ZESZYT 55(9): 77-97

2018

Mariusz Matyka*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

ZMIANY POZIOMU I STRUKTURY PRODUKCJI W POLSKIM ROLNICTWIE*

Słowa kluczowe: poziom produkcji, struktura produkcji, zmiany w rolnictwie**Wstęp**

Rolnictwo jest jednym z początkowych ogniw w łańcuchach żywnościowym, a jednocześnie podstawowym elementem podaży strony rynku rolnego. Wielkość podaży surowców rolniczych, koszty ich wytworzenia i jakość oferowanych produktów zależą od organizacji produkcji rolniczej (2). Sektor ten podlega ciągłym przemianom strukturalnym i ekonomicznym oraz społecznym, które mają swoje źródło w otoczeniu zewnętrznym jak i wewnętrznym. Przekształcenia te dotyczą zarówno struktury agrarnej, poziomu i struktury produkcji, jak i stopnia jej koncentracji i specjalizacji. Czynniki te decydują o kierunkach specjalizacji gospodarstw, strukturze ich produkcji oraz o systemach zagospodarowania i wykorzystania gruntów, a także efektywności czynników produkcji (8, 11, 13, 15).

Obecne zmiany w produkcji rolniczej kształtowane są przez Wspólną Politykę Rolną (WPR), ustalenia podejmowane w ramach Światowej Organizacji Handlu (WTO), uwzględniające postępującą globalizację i fluktuację rynków (surowcowych, produktowych i kapitałowych); (11, 12). Należy jednak pamiętać, że ocena zachodzących zmian i procesów w produkcji rolniczej nie jest jednoznaczna, a ocena przyszłych, potencjalnych skutków w odniesieniu do celów ekonomicznych, środowiskowych i klimatycznych jest często przeciwstawna (16).

Analiza przeobrażeń struktur i wolumenu produkcji rolniczej w długim okresie stanowi ważny aspekt badań ekonomistów rolnych, pozwala bowiem na przewidywanie kierunków rozwoju rolnictwa, a także dostarcza podstaw do oceny oddziaływań czynników mikro i makrootoczenia na decyzje produkcyjne rolników. Uwypuklenie potrzeby przemian strukturalnych w polskim rolnictwie, w kierunku

* Opracowanie wykonano w ramach zadania 1.8 w programie wieloletnim IUNG-PIB.

wzrostu skali produkcji wynika przede wszystkim z konieczności poprawy sytuacji materialnej gospodarstw rolnych. Badanie przeobrażeń produkcji rolniczej w ujęciu regionalnym i ich porównanie ze zmianami dokonującymi się w skali kraju pozwala stwierdzić, czy tendencje o wymiarze ogólnokrajowym znajdują odzwierciedlenie również w mniejszej skali przestrzennej (6, 14).

Celem pracy było określenie głównych kierunków i dynamiki zmian poziomu i struktury produkcji rolniczej w Polsce.

Materiał i metody

Materiał źródłowy wykorzystany w pracy stanowiły dane statystyki masowej publikowane przez Główny Urząd Statystyczny (GUS). Zgromadzone dane poddano analizie w ujęciu dynamicznym i przestrzennym, co miało na celu wykazanie zmian w poziomie i strukturze produkcji rolniczej w perspektywie długo i średniookresowej. Analizy różnicowania regionalnego przeprowadzono na poziomie województw z uwzględnieniem aktualnego podziału administracyjnego kraju. Wskaźniki dla poszczególnych województw porównywano do średnich dla Polski, jako układu odniesienia.

W badaniach oprócz statystyk opisowych zastosowano również grupowanie z wykorzystaniem analizy skupień metodą k-średnich, analizy szeregów czasowych (równanie trendu) oraz wskaźników ilustrujących dynamikę zmian.

Omówienie wyników

Charakterystyczną cechą produkcji rolniczej jest ciągły proces zmian o zróżnicowanej przestrzennie dynamice. Głównym czynnikiem decydującym o strukturze i skali produkcji roślinnej są warunki przyrodnicze, w tym głównie jakość gleb i agroklimat. Niemniej jednak w ostatnich latach wyraźnie wzrasta oddziaływanie uwarunkowań ekonomiczno-organizacyjnych (10).

Ze względu na bezpośrednie powiązanie produkcji roślinnej z dostępnymi zasobami ziemi niekorzystnie należy ocenić proces stałego zmniejszania powierzchni zasiewów, która w 2016 r. wynosiła 10,7 mln ha i był mniejsza o 13,5% (1,7 mln ha) w stosunku do stanu z roku 2000. W powierzchni zasiewów dominującą grupą użytkową roślin były zboża, które zajmowały 71,8% i ich udział od 2000 r. nie uległ zasadniczej zmianie (tab. 1). Głównym gatunkiem uprawianym w Polsce jest pszenica, której udział w strukturze zasiewów jest również stabilny w czasie i w 2017 r. wyniósł 22,2%. Rośliną zbożową, której udział w strukturze zasiewów wzrastał bardzo dynamicznie z 2,5% w 2000 r. do 6,2% w 2017 r., jest kukurydza uprawiana na ziarno. Znaczne powiększenie powierzchni uprawy tego gatunku było możliwe dzięki wykorzystaniu postępu biologicznego oraz zmianie warunków klimatycznych. Również systematycznie wzrastał udział rzepaku, którego uprawa zajmuje obecnie ok. 8,5% powierzchni zasiewów, co wynika

z rozwoju rynku biopaliw płynnych. Natomiast bardzo dynamicznie maleje udział w strukturze zasiewów ziemniaka, który wynosił 3% w 2017 r. w stosunku do 6,4% w 2000 r. Również udział buraka cukrowego w analizowanych latach zmniejszył się o około 22%. Uwarunkowane to było w dużej mierze przystąpieniem Polski do UE i wdrożeniem regulacji prawnych związanych z rynkiem cukru. Odnotowano zaś wyraźny wzrost udziału roślin pastewnych, który wynikał głównie ze zwiększenia powierzchni uprawy kukurydzy na zielonkę. Roślina ta w ostatnich latach stała się głównym źródłem paszy produkowanej na gruntach ornych i wykorzystywanej głównie w chowie bydła mlecznego.

Struktura zasiewów w Polsce jest w dużym stopniu zróżnicowana regionalnie (tab. 1). W regionach o dużym rozdrobnieniu struktury agrarnej (woj. małopolskie, podkarpackie, świętokrzyskie), z reguły ukierunkowanych na samozaopatrzenie rodzin rolniczych, większy udział w strukturze zasiewów stanowił ziemniak, przy jednocześnie niższym od średniego w kraju, udziale roślin przemysłowych (burak i rzepak). W województwach tych w latach 2000-2017 odnotowano znaczny wzrost udziału zbóż w strukturze zasiewów, który obecnie jest większy niż średnio w kraju. Uwarunkowane to być może w dużym stopniu wymogami WPR w zakresie płatności bezpośrednich, których pozyskanie wymusza odpowiednie zagospodarowanie użytków rolnych. W związku z tym ich posiadacze realizują ten wymóg poprzez ekstensywną uprawę zbóż. Ponadto zmierzają one w kierunku prowadzenia bezinwentarzowej produkcji rolniczej, skutkującej zmniejszeniem powierzchni roślin pastewnych i uproszczeniem organizacji produkcji roślinnej (7). Udział buraka cukrowego i rzepaku w powierzchni zasiewów jest silniej zróżnicowany w regionach niż udział zbóż. Uprawa buraka jest w większości skoncentrowana w 6 województwach (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, lubelskie, mazowieckie, opolskie i wielkopolskie). Podobna koncentracja widoczna jest w uprawie rzepaku, którego powierzchnia uprawy zlokalizowana jest głównie w 7 województwach (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, opolskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie). Wiąże się to na ogół z dużym udziałem gospodarstw większych obszarowo. W województwie podlaskim, mimo najwyższego w kraju udziału trwałych użytków zielonych, w strukturze zasiewów znaczący udział mają rośliny pastewne uprawiane na gruntach ornych. Wynika to ze znacznego zapotrzebowania na paszę w tym regionie, a także jedną z przyczyn tego stanu jest niska jakość części trwałych użytków zielonych i upowszechnianie w tym regionie uprawy kukurydzy na kiszonkę, stanowiącej wysokowydajne, istotne źródło paszy energetycznej dla bydła (11).

Tabela 1

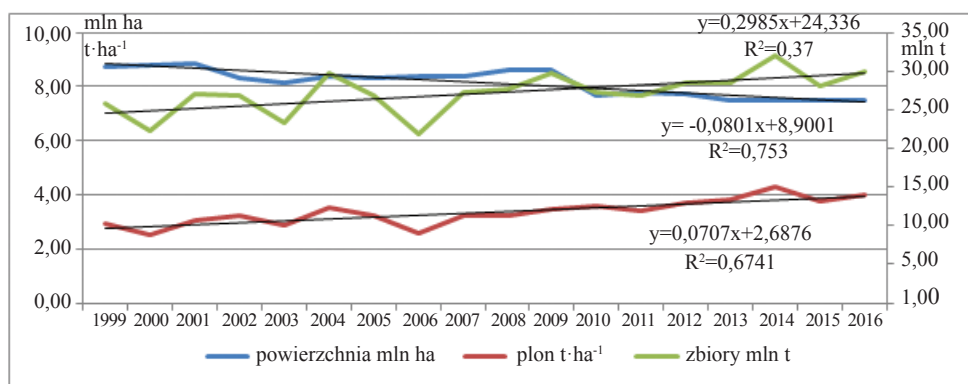
Struktura zasiewów według grup ziemiopłodów w latach 2000 i 2017 (%)

Wyszczególnienie	2000 r.						2017 r.					
	zbożowe			zieminiak			zbożowe			ziemiiniak		
	ogółem			strączkowe jadalne na ziarno			ogółem			strączkowe jadalne na ziarno		
	ogółem	w tym: pszenica		ogółem	w tym: rzepak rzepak cukrowy		ogółem	w tym: pszenica		ogółem	w tym: burak cukrowy	
Dolnośląskie	74,5	39,1	0,3	7,2	13	8,8	4,0	2,0	3,0	72,8	42,5	1,1
Kujawsko-pomorskie	73,2	22,5	0,7	5,5	10,7	4,5	6,0	6,7	3,1	66,5	24,7	1,8
Lubelskie	73,4	25,7	1,2	10,9	5,6	1,1	3,9	4,8	4,2	74,7	29,6	4,1
Lubuskie	78,8	21,0	0,1	5,5	7,2	5,9	1,2	3,7	4,6	72,8	23,7	4,0
Łódzkie	69,7	12,5	0,2	16,8	1,9	0,5	1,4	7,1	4,3	78,9	15,7	1,8
Małopolskie	55,9	24,4	0,4	17,1	1,0	0,4	0,3	19,4	6,3	71,8	30,8	3,0
Mazowieckie	71	10,5	0,1	14,2	2,5	0,5	1,9	7,2	5,0	73,6	14,1	1,9
Opolskie	75,2	34,9	0,1	5,5	14,5	9,5	5,0	3,0	1,7	77,4	44,1	1,1
Podkarpackie	59,9	27,0	0,4	17,7	2,8	1,0	1,6	13,2	6,1	73,3	31,8	2,7
Podlaskie	78,3	9,7	0,1	10,3	1,0	0,1	0,7	9,1	1,2	62,3	8,2	2,0
Pomorskie	74,7	25,1	0,3	6,6	7,9	5,2	2,6	7,9	2,6	69,9	32,0	3,6
Śląskie	70,8	21,7	0,1	12,6	4,3	3,3	1,0	7,9	4,4	78,8	28,6	1,9
Świętokrzyskie	65,1	20,4	1,0	15,1	3,3	0,5	2,3	10,1	5,3	74,3	26,0	5,1
Warmińsko-mazurskie	74,2	23,9	0,2	4,9	7,7	6,7	0,9	11,4	1,7	64,6	28,0	4,7
Wielkopolskie	77	15,7	0,3	6,7	7,8	3,8	3,9	4,9	3,4	72,4	16,4	1,4
Zachodniopomorskie	75,8	30,4	0,3	4,8	12,8	10,7	2,0	4,4	1,9	67,6	37,6	3,7
POLSKA	72,3	21,2	0,4	10,1	6,4	3,5	2,7	7,2	3,6	70,7	22,2	2,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (5)

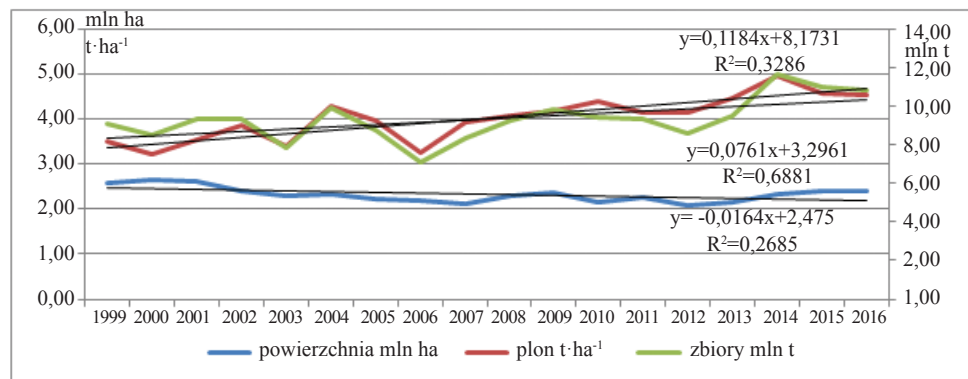
Znacznymi zmianami w latach 1999-2016 charakteryzowały się również powierzchnie uprawy, plony i zbiory głównych ziemiopłodów. Powierzchnia uprawy zbóż zmniejszyła się o 14%, a w tym samym czasie ich plony wzrosły o 35%, w efekcie zbiory były wyższe o 16% (rys. 1). Zbliżone tendencje odnotowano również w przypadku pszenicy, która jest głównym zbożem towarowym uprawianym w Polsce (rys. 2).

Plonowanie zbóż w latach 2014-2016 było wyraźnie zróżnicowane regionalnie (rys. 3). Najwyższe plony zbóż uzyskiwali rolnicy w województwach opolskim, dolnośląskim i zachodniopomorskim, najniższe natomiast w podlaskim, mazowieckim, świętokrzyskim i łódzkim.

Rys. 1. Trend zmian powierzchni uprawy, plonu i zbiorów zbóż w Polsce w latach 1999-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

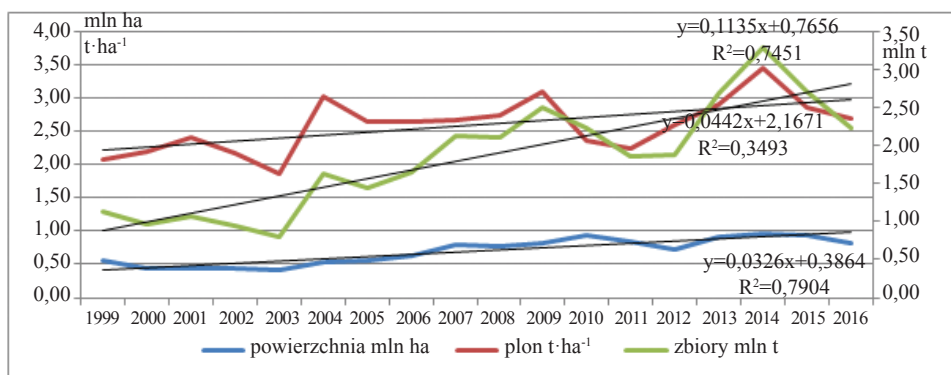
Rys. 2. Trend zmian powierzchni uprawy, plonu i zbiorów pszenicy w Polsce w latach 1999-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

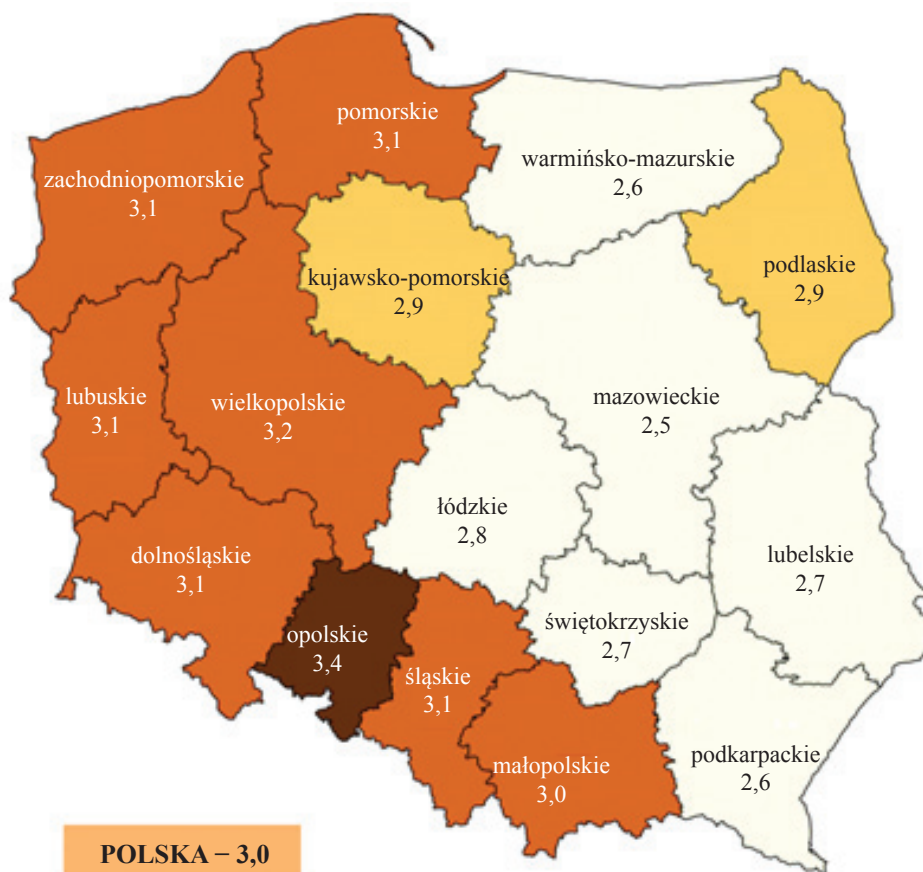

Rys. 3. Zróżnicowanie plonów zbóż ($t \cdot ha^{-1}$) w województwach (średnia dla lat 2014-2016)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

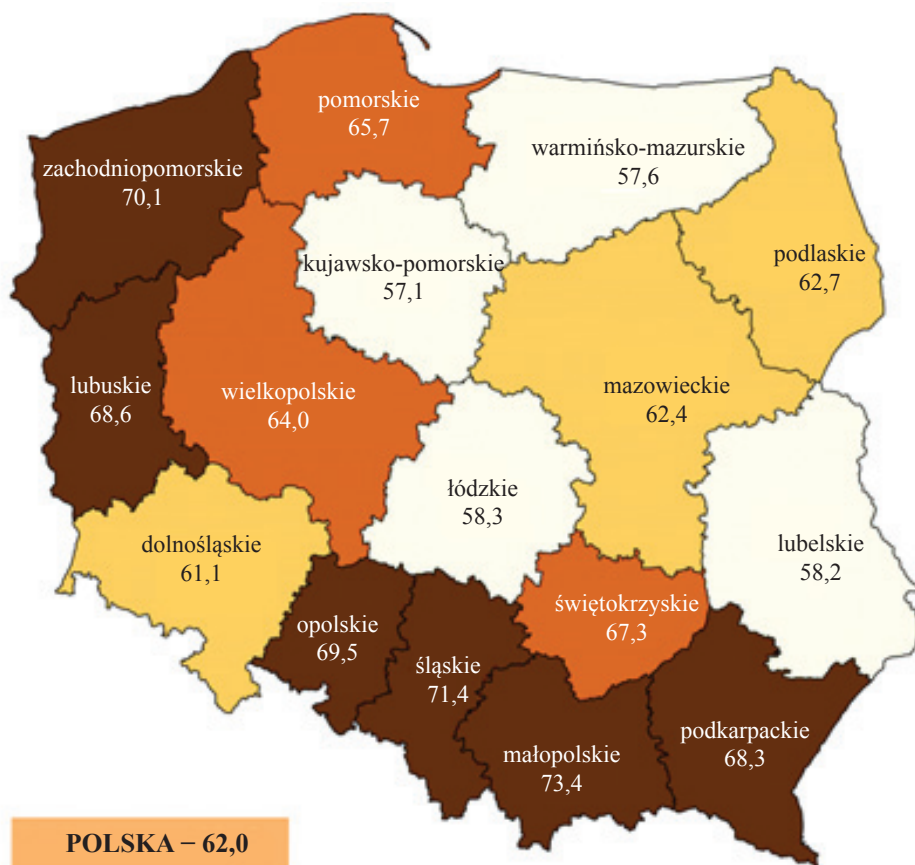
Dynamiczny rozwój sektora biopaliw płynnych z jakim mieliśmy do czynienia w ostatnich latach skutkował znacznym wzrostem zarówno powierzchni uprawy (o 52%), plonów (o 29%) i zbiorów (o 96%) rzepaku i rzepiku (rys. 4). Zdecydowanie najwyższe plony rzepaku w latach 2014-2016 uzyskiwano w województwie opolskim, natomiast najniższe gatunek ten plonował w województwach Polski centralnej i wschodniej (rys. 5).

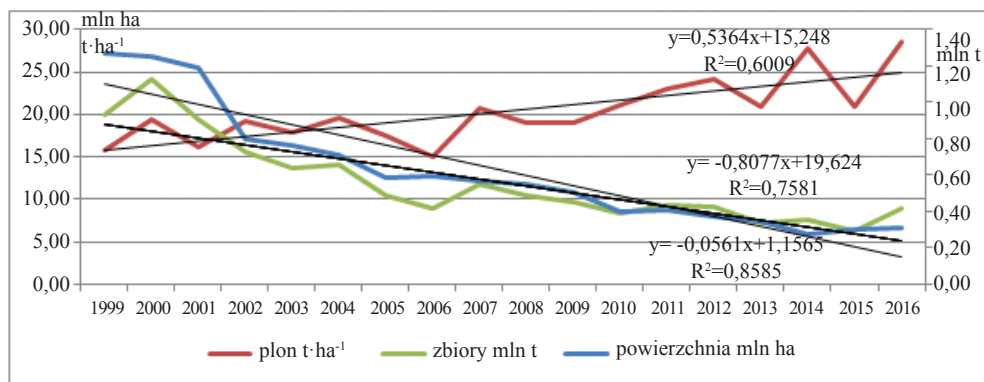
Rys. 4. Trend zmian powierzchni uprawy, plonu i zbiorów rzepaku i rzepiku w Polsce w latach 1999-2016
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

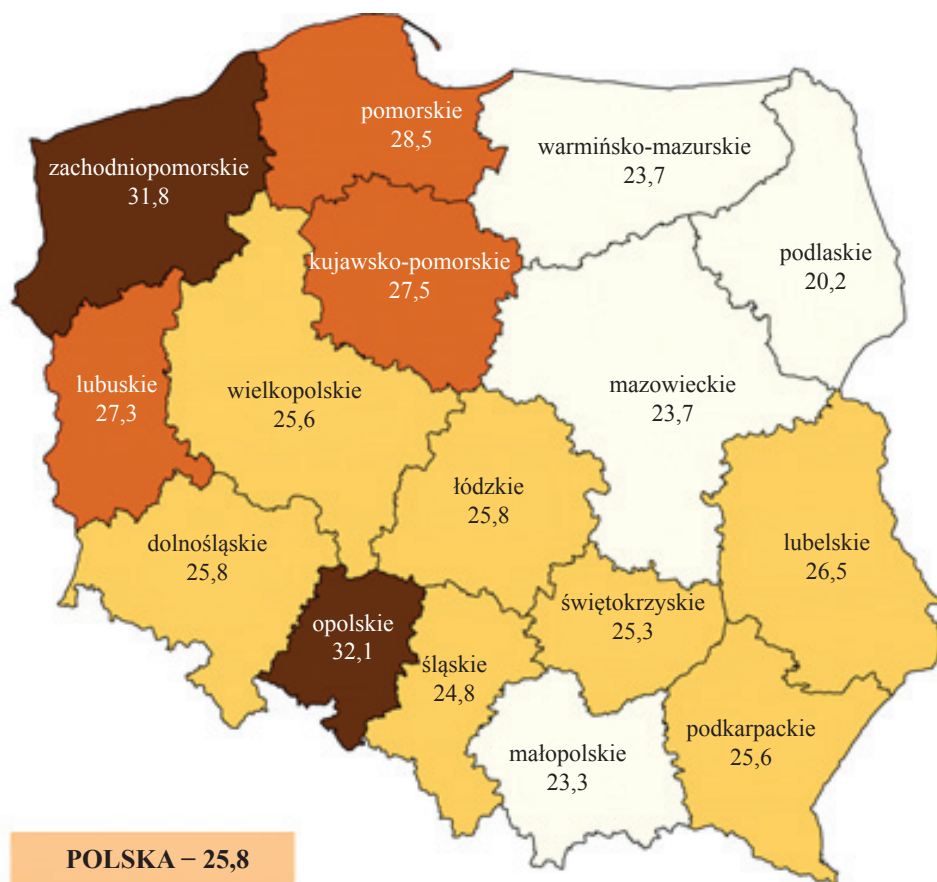
Rys. 5. Zróżnicowanie plonów rzepaku i rzepiku (t·ha⁻¹) w województwach (średnia dla lat 2014-2016)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

Rys. 7. Zróżnicowanie plonów buraka cukrowego (t·ha⁻¹) w województwach (średnia dla lat 2014-2016)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

Rys. 8. Trend zmian powierzchni uprawy, plonu i zbiorów ziemniaka w Polsce w latach 1999-2016
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

Rys. 9. Zróżnicowanie plonów ziemniaka ($t \cdot ha^{-1}$) w województwach (średnia dla lat 2014-2016)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

Konsekwencją różnic w poziomie plonowania, powierzchni uprawy oraz udziału poszczególnych roślin w strukturze zasiewów jest znaczne regionalne zróżnicowanie zbiorów wybranych ziemiopłodów (tab. 2). W całkowitych zbiorach zbóż w 2016 r. dominujący udział (15,1%) miało województwo wielkopolskie, w którym łącznie z województwami lubelskim, mazowieckim, dolnośląskim i kujawsko-pomorskim zbierane było ponad 50% ogólnego wolumenu ziarna.

Tabela 2

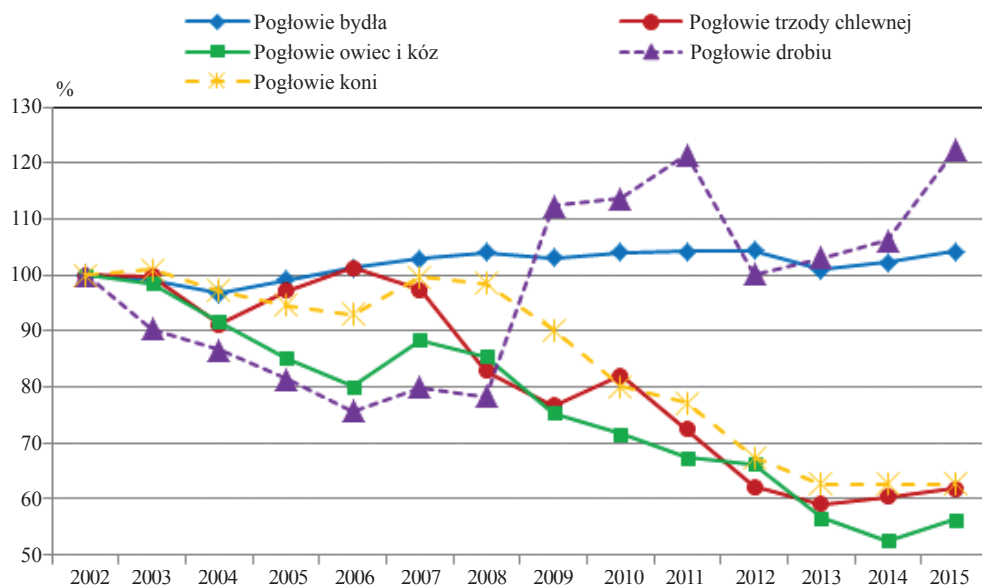
Udział (%) województw w zbiorach wybranych ziemiopłodów w 2016 r.

Wyszczególnienie	Zboża ogółem	Rzepak i rzepik	Burak cukrowy	Ziemniak	Warzywa gruntowe	Owoce z drzew	Owoce z krzewów
Dolnośląskie	9,0	16,2	8,0	8,8	4,2	1,1	0,9
Kujawsko-pomorskie	8,8	9,5	20,0	6,9	12,7	2,1	2,0
Lubelskie	11,0	8,1	16,6	7,5	11,1	18,7	14,6
Lubuskie	2,7	4,2	0,7	1,7	1,9	0,9	0,9
Łódzkie	6,4	1,7	2,4	11,9	12,3	11,5	11,8
Małopolskie	2,9	1,1	0,6	6,3	12,4	3,3	3,4
Mazowieckie	9,0	3,2	6,4	11,7	15,0	42,4	46,3
Opolskie	6,7	10,9	7,6	3,8	1,1	0,2	0,2
Podkarpackie	2,9	2,2	2,1	6,9	1,9	1,4	1,2
Podlaskie	4,1	1,6	0,0	2,2	0,8	0,5	0,4
Pomorskie	5,1	8,3	5,1	6,6	2,6	0,7	0,6
Śląskie	2,9	2,9	0,9	2,7	1,6	0,3	0,2
Świętokrzyskie	2,4	0,9	2,0	4,1	7,1	11,8	12,8
Warmińsko-mazurskie	5,1	5,8	1,2	2,5	1,5	0,6	0,4
Wielkopolskie	15,1	12,8	20,3	11,0	12,0	3,4	3,5
Zachodniopomorskie	5,8	10,9	5,8	5,7	1,7	1,3	1,0
POLSKA	100	100	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3)

Również w przypadku rzepaku i rzepiku niespełna 50% zbiorów pochodziło z 4 województw (dolnośląskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie i kujawsko-pomorskie). Znaczący udział w krajowej powierzchni uprawy buraka cukrowego miały województwa wielkopolskie, kujawsko-pomorskie i lubelskie, dostarczające niemal 60% ogólnego wolumenu zbiorów. Produkcja bulw ziemniaka zlokalizowana była głównie w województwach łódzkim, mazowieckim, wielkopolskim i małopolskim. Znacznie mniejszym zróżnicowaniem regionalnym charakteryzują się zbiory warzyw gruntowych, w których najmniejszy udział miało województwo podlaskie (tab. 2). Zdecydowanie najwyższy poziom koncentracji wykazują zbiory owoców, których najwięcej z drzew (ok. 42%) zbierano w województwie mazowieckim, zaś z krzewów (ok. 46%) w lubelskim.

Dość znaczną dynamiką zmian w latach 2002-2015 charakteryzowała się również produkcja zwierzęca. Analizując zmiany stanu zwierząt w Polsce w ostatnich kilkunastu latach obserwujemy dynamiczne spadki pogłowia świń, owiec i kóz oraz koni, które od roku 2002 wyniosły ok. 40%. Natomiast zasadniczo nie zmienił się stan pogłowia bydła, a w drobiu w tym okresie nastąpił jego wzrost (rys. 10). W przypadku trzody chlewnej z jej produkcji rezygnują gospodarstwa o mniejszej skali chowu, w ślad za postępującą konsolidacją sektora przetwórczego oraz wzrostem wymagań jakościowych i ilościowych stawianych odbiorcom przez podmioty skupujące żywiec (1).

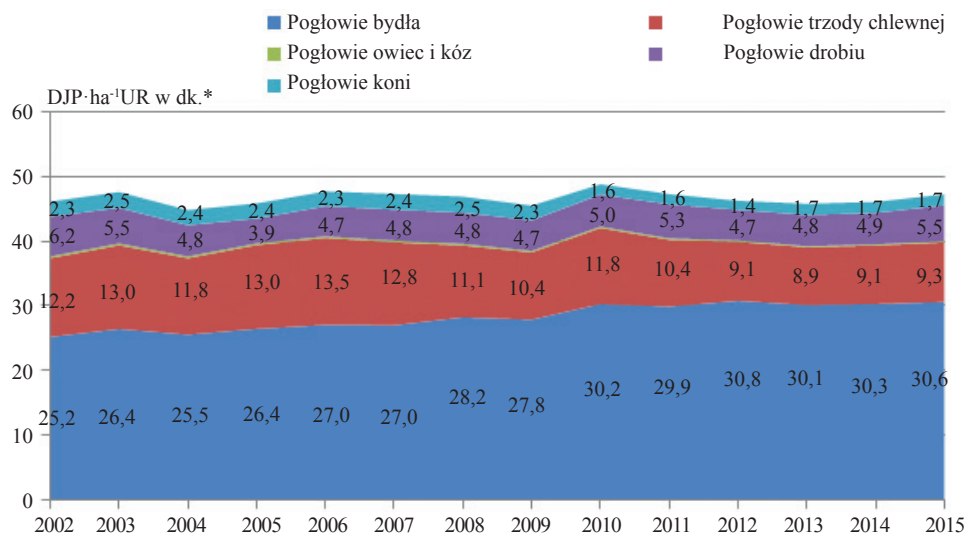
Rys. 10. Dynamika zmian pogłowia zwierząt inwentarskich w Polsce w latach 2002-2015
(Rok 2002 = 100)

Źródło: Chyłek i in., 2017 (1)

Z powyższych powodów obsada zwierząt gospodarskich w Polsce w latach 2002-2015 mieściła się w przedziale 45-50 DJP·100 ha⁻¹ UR w dobrej kulturze (rys.11). W strukturze obsady zwierząt wzrasta udział pogłowia bydła, a zmniejsza się udział trzody chlewnej (9).

Największą obsadą zwierząt charakteryzowało się województwo podlaskie, gdzie utrzymywano głównie bydło mleczne i województwo wielkopolskie z dominacją trzody chlewnej (rys. 12). Najmniejsza obsada zwierząt występowała natomiast w województwach zachodniopomorskim, dolnośląskim, podkarpackim i lubelskim.

W analizie potencjału produkcji zwierzęcej o wiele istotniejsze znaczenie ma ocena dokonana w ujęciu ilościowym, tj. wolumenu produkcji. Wynika z niej, że w latach 2013-2015, produkcja towarowa mleka w Polsce (bez spożycia i zużycia na paszę) wynosiła średnio w roku 12,6 mld l. Była ona skoncentrowana w trzech województwach, tj. mazowieckim, podlaskim i wielkopolskim, które wytwarzały blisko 55% krajowej produkcji mleka (tab. 3). Natomiast województwa na zachodzie Polski, a w ostatnich latach także na jej południu, praktycznie wycofały się z produkcji mleka. Zaniechanie produkcji mleka w praktyce oznaczać będzie zamrożenie potencjalnych, dużych możliwości produkcyjnych w tych województwach na wiele lat (1).

*UR w dk. –użytki rolne w dobrej kulturze

Rys. 11. Struktura pogłowia zwierząt gospodarskich w Polsce w latach 2002-2015

Źródło: Kopiński, 2017 (9)

Rys. 12. Zróżnicowanie obsady zwierząt ($DJP \cdot 100 \text{ ha UR}^{-1}$) w województwach (średnia dla lat 2013-2015)

Źródło: Kopiński, 2017 (9)

Pozytywnym zjawiskiem ostatnich lat była wzrostowa tendencja w produkcji żywca wołowego i cielęcego. W latach 2013-2015 w Polsce wyprodukowano na rynek ok. 440 tys. t żywca wołowego i cielęcego (w przeliczeniu na mięso). W ostatnich latach wzrasta zainteresowanie tym kierunkiem produkcji zwierzęcej, w tym także prowadzonym w systemie ekstensywnym, co ma pozytywny wpływ na poprawę jakości produkowanego surowca. Wyraźnemu ograniczeniu w ostatnich latach uległo natomiast znaczenie produkcji żywca wieprzowego. W latach 2013-2015 produkcja towarowa żywca wieprzowego wynosiła jedynie 1748 tys. t (tab. 3). Chów trzody chlewnej i produkcja żywca wieprzowego koncentrowały się w trzech województwach: wielkopolskim, kujawsko-pomorskim i łódzkim, w których wytwarzane było blisko 50% krajowej produkcji. W przypadku chowu drobiu, który jest dostarczycielem surowców w postaci żywca i jaj, ocena sytuacji i potencjału produkcyjnego jest bardziej pozytywna niż w przypadku produkcji żywca wieprzowego. W ujęciu ilościowym wielkość produkcji towarowej żywca drobiowego była w latach 2013-2015 większa niż wieprzowego i wynosiła 1,8 mln t. W przekroju regionalnym najwięcej (40% wolumenu krajowego) żywca drobiowego było produkowane w województwach mazowieckim i wielkopolskim (1).

Tabela 3

Wolumen wybranych surowców pierwotnych produkcji zwierzęcej w województwach Polski średniorocznie w latach 2013-2015

Województwa	Mleko krowie		Żywiec wołowy i cielęcy ¹		Żywiec wieprzowy		Żywiec drobiowy		Jaja kurze	
	mln l	udział w %	tys. t	udział w %	tys. t	udział w %	tys. t	udział w %	mln szt.	udział w %
Dolnośląskie	194	1,5	8,6	2,0	17,9	1,0	56,3	3,1	651	6,3
Kujawsko-pomorskie	900	7,1	32,4	7,4	209,1	12,0	101,3	5,5	373	3,6
Lubelskie	744	5,9	21,6	4,9	124,5	7,1	70,9	3,9	339	3,3
Lubuskie	100	0,8	3,5	0,8	25,6	1,5	79,0	4,3	335	3,3
Łódzkie	992	7,9	49,6	11,3	185,4	10,6	122,8	6,7	580	5,7
Małopolskie	345	2,7	17,7	4,0	45,2	2,6	27,6	1,5	555	5,4
Mazowieckie	2 730	21,7	80,8	18,4	171,6	9,8	430,5	23,4	1 957	19,1
Opolskie	263	2,1	6,4	1,5	53,7	3,1	38,7	2,1	132	1,3
Podkarpackie	235	1,9	4,6	1,1	39,5	2,3	26,9	1,5	285	2,8
Podlaskie	2 430	19,3	49,1	11,2	78,0	4,5	80,3	4,4	192	1,9
Pomorskie	356	2,8	15,2	3,5	146,3	8,4	90,7	4,9	282	2,8
Śląskie	241	1,9	12,1	2,8	41,1	2,4	74,9	4,1	439	4,3
Świętokrzyskie	256	2,0	17,3	3,9	45,0	2,6	44,5	2,4	178	1,7
Warmińsko-mazurskie	941	7,5	19,5	4,4	84,9	4,9	156,6	8,5	230	2,2
Wielkopolskie	1 710	13,6	94,2	21,5	439,1	25,1	325,2	17,7	3 466	33,8
Zachodniopomorskie	168	1,3	5,6	1,3	41,0	2,3	112,8	6,1	263	2,6
Polska	12 605	100	438,2	100	748,1	100	839,0	100	10 257	100

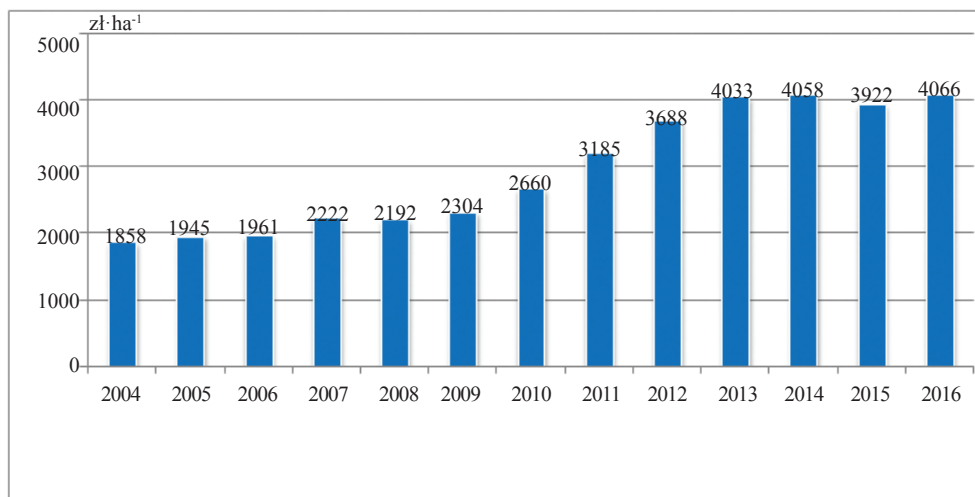
Źródło: Chyłek i in., 2017 (1)

¹W przeliczeniu na mięso (łącznie z tłuszczami i podrobami)

Znaczącym, pierwotnym surowcem produkcji zwierzęcej są jaja, których potencjał w latach 2013-2015 wynosił 10 mld szt. (tab. 33), tj. ok. 500 tys. t. Podobnie jak w przypadku wielu innych surowców pierwotnych produkcji zwierzęcej, także w produkcji jaj, wiodącymi województwami pod względem wolumenu produkcji były województwa wielkopolskie (34% krajowej produkcji) i mazowieckie (19% krajowej produkcji); (1).

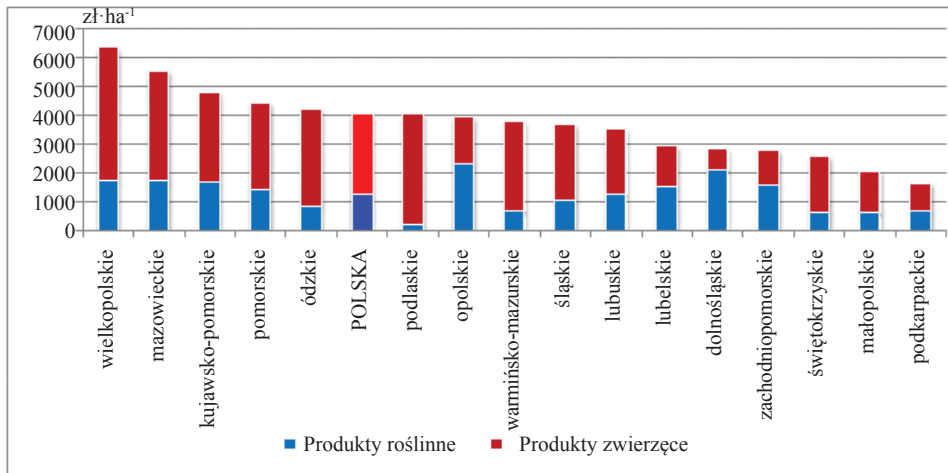
Syntetycznym wskaźnikiem charakteryzującym poziom produkcji rolniczej jest wartość skupu produktów rolnych na 1 ha (rys. 13). W latach 2004-2016 wartość tego parametru wzrosła niemal dwukrotnie i w największym stopniu zwiększyła się pomiędzy latami 2010-2013. Świadczy to o stale rosnącej efektywności i towarowości polskiego sektora rolnego. Zarówno w skali kraju, jak i w przypadku większości województw dominujący udział w wartości sprzedaży na 1 ha w 2016 r. miały produkty zwierzęce (rys. 14). Odmiennymi relacjami w wartości sprzedaży płodów rolnych charakteryzowały się jedynie województwa opolskie, lubelskie i zachodniopomorskie.

Potwierdzeniem dynamicznych przemian strukturalnych i wzrostu poziomu produkcji w polskim rolnictwie jest trwały trend zwiększania wartości produkcji globalnej, końcowej i towarowej (rys. 15). Znacznie zwiększył się również udział produkcji towarowej w produkcji globalnej, z 60% w roku 2000 do 77% w 2016 r.

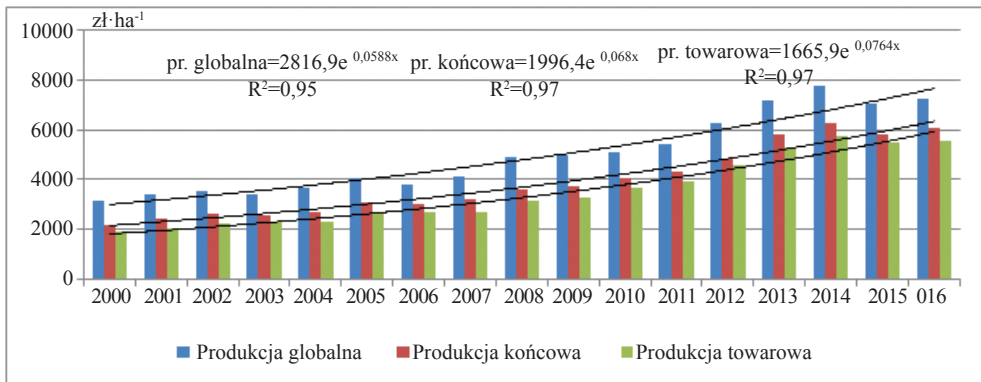
Rys. 13. Wartość skupu produktów rolnych w latach 2004-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

Rys. 14. Wartość i struktura skupu produktów rolnych w województwach w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

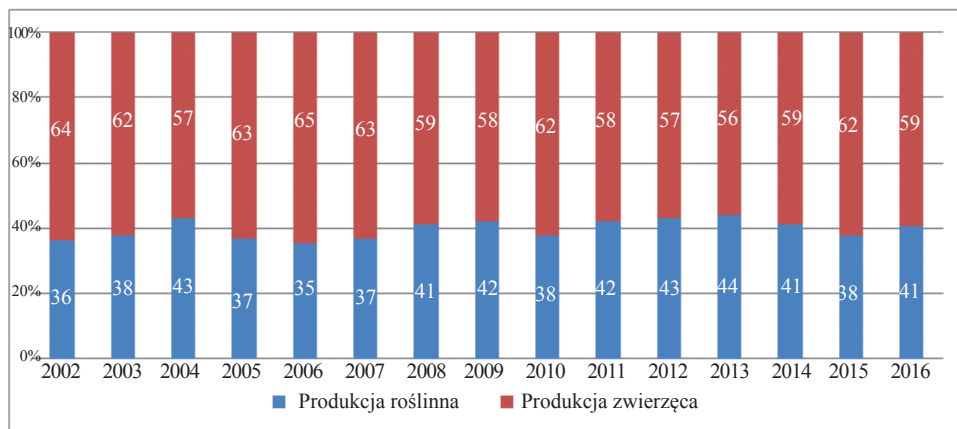

Rys. 15. Wartość* globalnej, końcowej i towarowej produkcji rolniczej w latach 2000-2016

* W cenach stałych roku poprzedniego

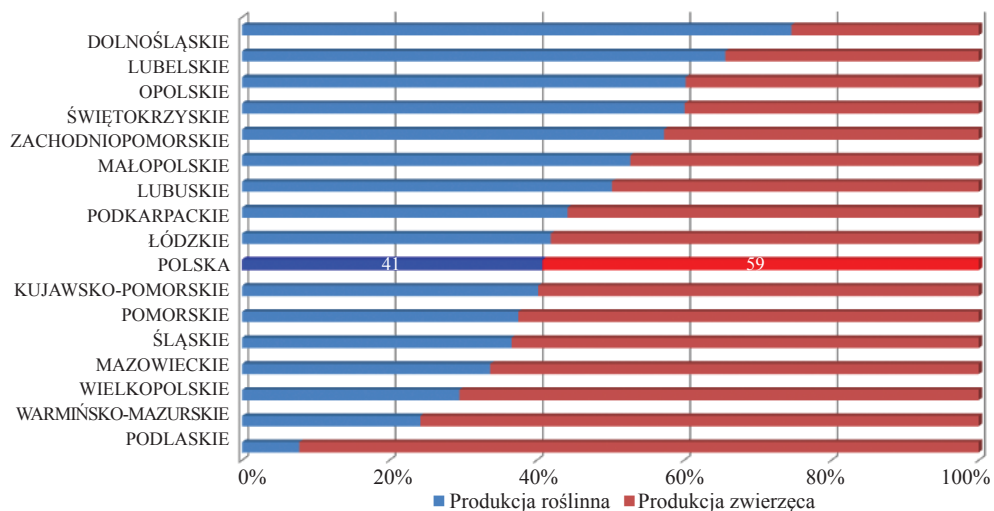
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

Struktura produkcji towarowej w latach 2000-2016 charakteryzowała się dość dużą stabilnością (rys. 16). Generalnie można stwierdzić, że udział produkcji roślinnej w produkcji towarowej ogółem wynosił w tym okresie około 40%. Wartość tego wskaźnika była jednak bardzo zróżnicowana regionalnie (rys. 17).

Rys. 16. Zmiany struktury produkcji towarowej w latach 2000-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

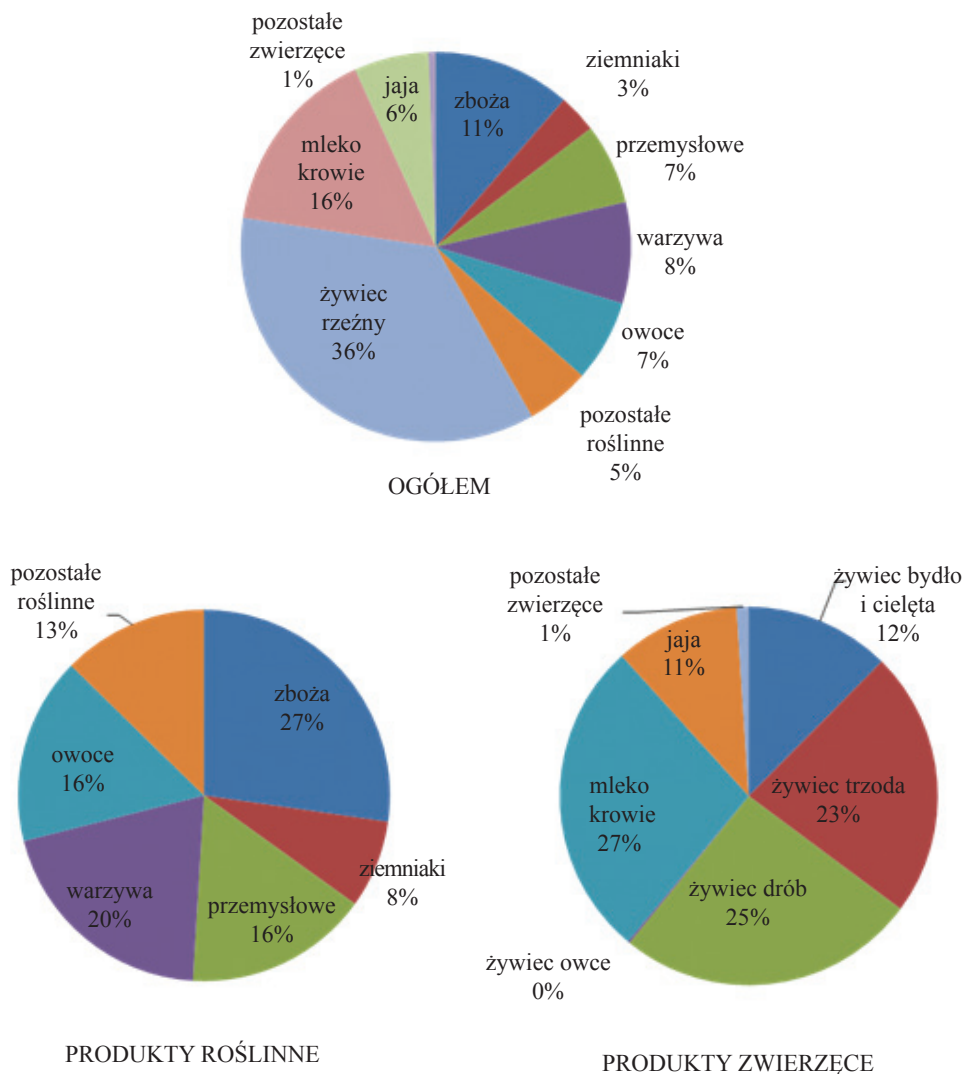

Rys. 17. Struktura produkcji towarowej według województw w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

Zdecydowanie mniejszy niż średnio w kraju udział produkcji roślinnej w strukturze produkcji towarowej odnotowano w 2014 roku w województwach podlaskim (8%), warmińsko-mazurskim (24%) i wielkopolskim (30%). Natomiast zdecydowanie większy od średniej krajowej był w województwach, w których dominują gospodarstwa bezinwentarzowe, tj. w dolnośląskim (75%), lubelskim (66%), opolskim (60%), świętokrzyskim (60%), zachodniopomorskim (57%), małopolskim (53%) i lubuskim (50%).

Największy udział w wartości produkcji towarowej ogółem stanowił żywiec rzeźny (36%), mleko krowie oraz zboża (rys. 18).

Rys. 18. Struktura produkcji towarowej w podziale na poszczególne produkty w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

Szczegółowa analiza produktów roślinnych wskazuje, że kluczowe znaczenie dla tworzenia wartości produkcji towarowej miały zboża, warzywa, owoce oraz rośliny przemysłowe. Natomiast w przypadku produktów zwierzęcych 76% wartości produkcji towarowej pochodziło z mleka krowiego oraz żywca drobiowego i trzodowego.

Podsumowanie

Poziom i struktura produkcji rolniczej w analizowanych latach charakteryzowały się znaczną dynamiką zmian. Duży wpływ na zachodzące przemiany miała Wspólna Polityka Rolna, której instrumenty przyspieszyły i wzmocniły procesy przekształcania i restrukturyzacji polskiego rolnictwa. Zachodzące przemiany wyraźnie wpłynęły na zwiększenie wolumenu produkcji rolniczej oraz poprawę jej efektywności i konkurencyjności. Przejawiały się również w postępujących procesach specjalizacji i koncentracji produkcji. Niepokojącym zjawiskiem może być natomiast ciągle pogłębianie zróżnicowania regionalnego polskiego rolnictwa i powiązanych z nim procesów polaryzacji. Nieść to może za sobą szereg niekorzystnych następstw środowiskowych i społecznych, które w dłuższej perspektywie mogą osłabić trend rozwojowy sektora rolnego.

Jako jeden z głównych wyznaczników zmian w poziomie i strukturze produkcji należy wskazać zmniejszanie powierzchni użytków rolnych. Efektem zachodzących przemian jest stały wzrost wydajności produkcji wyrażony poziomem plonowania i wielkością zbiorów większości ziemiopłodów. W analizowanym okresie średnia obsada zwierząt w Polsce pozostawała na zbliżonym poziomie. Niemniej jednak dużemu ograniczeniu uległo pogłowie trzody chlewnej, owiec, kóz i koni, ale wzrosło pogłowie drobiu.

Zmiany organizacyjne i strukturalne przekładały się na osiągnięte efekty ekonomiczne w postaci wzrostu wartości produkcji globalnej, końcowej i towarowej. Wzrastała również towarowość produkcji rolniczej.

Analiza aktualnego stanu oraz tendencji zmian poziomu i skali produkcji rolniczej powinna znaleźć swoje odzwierciedlenie w przyszłym kształcie Wspólnej Polityki Rolnej.

Literatura

1. Chyłek E.K., Kopiński J., Madej A., Matyka M., Ostrowski J., Piórkowski H.: Uwarunkowania i kierunki rozwoju biogospodarki w Polsce. MRiRW-ITP, Warszawa-Falenty, 2017, ss.190.
2. Gołębiowski J.: Przemiany strukturalne w łańcuchu żywnościowym w Polsce. (W:) Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej. Drejerska N. (red.). Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2014, ss. 195.
3. GUS: Produkcja upraw rolnych i ogrodnich. Warszawa, 2000-2017.
4. GUS: Rocznik statystyczny rolnictwa. Warszawa, 2005-2017.
5. GUS: Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów. Warszawa, 2001-2018.
6. Kluba M., Rudnicki R., Jezierska-Thöle A.: Poziom i struktura produkcji rolniczej województwa kujawsko-pomorskiego w 2010 roku w warunkach oddziaływania instrumentów WPR Unii Europejskiej. Rocz. Nauk. SERiA, 2014, **16(5)**: 101-108.

7. Kopiński J.: Implikacje zmian pogłowia zwierząt gospodarskich w Polsce dla Puli azotu pochodzącego z produkcji zwierzęcej. *Studia i Raporty IUNG-PIB*, 2015, **43(17)**: 103-115.
8. Kopiński J., Matyka M.: Ocena regionalnego zróżnicowania współzależności czynników przyrodniczych i organizacyjno-produkcyjnych w polskim rolnictwie. *Zag. Ekon. Rol.*, 2016, **1(346)**: 57-79.
9. Kopiński J.: Bilans azotu brutto - agrośrodowiskowy wskaźnik oddziaływania rolnictwa na środowisko. Opis metodyki, omówienie wyników bilansu na poziomie NUTS-0, NUTS-2. *Monografie i Rozprawy Naukowe, IUNG-PIB Puławy*, 2017, **55**, ss. 129.
10. Krasowicz S., Stuczyński T., Doroszewski A.: Produkcja roślinna w Polsce na tle warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych. *Studia i Raporty IUNG-PIB*, 2009, **14**: 27-54.
11. Matyka M., Krasowicz S. Kopiński J.: Zmiany w produkcji rolniczej w Polsce w latach 200-2014. *Studia Biura Analiz Sejmowych*, 2016, **4(48)**: 7-36.
12. Nowak A., Wójcik E.: Zmiany w poziomie i strukturze produkcji rolnej w Polsce na tle UE. *Probl. Rol. Świat.*, 2013, **28(2)**: 59-67.
13. Runowski H.: *Ekonomika rolnictwa przemiany w gospodarstwach rolnych*. [w:] *Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej*. Drejerska N. (red.). Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2014, ss. 195.
14. Smędzik K.: Zmiany w strukturach produkcji rolnej gospodarstw indywidualnych na obszarze o wysokim potencjale rolniczym – studium przypadku powiatu gostyńskiego w województwie wielkopolskim. *Rocz. Nauk. SERiA*, 2015, **17(5)**: 258-263.
15. Sobierajewska J.: Zmiany w strukturze produkcji a efektywność gospodarstw rolnych. *Rocz. Nauk. SERiA*, 2009, **11(2)**: 228-233.
16. Zegar J.: *Konkurencyjność celów ekologicznych i ekonomicznych w rolnictwie*. Monografie Programu Wieloletniego 2011-2014, IERiGŻ-PIB Warszawa, 2013, **93**, ss. 215.

Adres do korespondencji:

*dr hab. Mariusz Matyka, prof. nadzw.
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy
tel. 81 47 86 801
e-mail: mmatyka@iung.pulawy.pl*

